

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх прав

Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни *«Правознавство»*

вибірковий компонент

освітньої програми *бакалаврського* рівня вищої освіти

125 кібербезпека (безпека інформаційних та пошукових систем)

за темою – «Цивільне право»

Харків
2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 25.09.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 5 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 8 від 22.09.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін (протокол № 8 від 18.08.2023).

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **О.Є. Железов**.
2. Викладач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **К.М. Гуртова**.

Рецензенти:

1. Завідувачка кафедри публічного та приватного права Державного біотехнологічного університету кандидат юридичних наук, доктор економічних наук, доцент **Т.В. Дуюнова**.
2. Завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор **О.П. Гетьманець**.

План лекції

- 1.Поняття, особливості, елементи цивільного правовідношення.
- 2.Здійснення цивільних прав.
- 3.Захист цивільних прав.
- 4.Відповідальність у цивільному праві.

Рекомендована література

Основна

1. Цивільне право України. У двох частинах. Частина 2. Підручник / За заг. ред. Кройтора В. А.-Х.: Вид-во Харк. нац-го універ. внутр. справ, 2013. – С. 814;
2. Цивільне право: підручник: У 2-х т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 656;
3. Кухарєв О. Є. Спадкове право: навч. посібник. – К. : Алерта, 2013. – С. 328;
- 4.Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синєгубов, В. А. Кройтор та ін.; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. – Харків: Право, 2017. – С. 808.

Додаткова

- 1.Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30;
2. Цивільний Кодекс // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст.356;

3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №30. – Ст.379;
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №13. – Ст.64;
5. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03.10.2019 р. // Відомості Верховної Ради. – 2020. – №4. – Ст.25;
6. Каленіченко Л.І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права / Л.І. Каленіченко // Право і безпека. – 2016. – № 2 (61). – С. 31–37;
7. Котенко О. А. До поняття про сутність, значення та "дієвість" джерел права в англосаксонській правовій системі / О. А. Котенко // Часопис Київського університету права. – 2012. – №3. – С. 52-56;
8. Котенко О. А. Правове регулювання та правовий вплив: теоретичні аспекти / О. А. Котенко // Часопис Київського університету права. – 2012 . – №1 . – С. 76-80;
9. Николина К. В. Теоретичний аналіз співвідношення процедурних та матеріальних норм права / К. В. Николина // Часопис Київського університету права. – 2012. – №1. – С. 40-43.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.

6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції

1. Поняття, особливості, елементи цивільного правовідношення.

Цивільне правовідношення — це юридичний зв'язок між учасниками врегульованого цивільним правом відношення.

Цивільне правовідношення складається з *суб'єктів, об'єктів і змісту*.

Суб'єктами цивільних правовідносин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (громадяни, підприємства, установи, організації). У ряді випадків як суб'єкт цих правовідносин може виступати і держава.

Об'єктом цивільного правовідношення признається те благо, на яке направлено суб'єктивне право і відповідний йому обов'язок з метою задоволення інтересу конкретної особи.

Цивільні правовідносини можуть мати об'єктами: речі; дії, наприклад, дія на яку-небудь річ (переміщення вантажів за договором перевезення); результати духовної і інтелектуальної творчості (твори літератури, науки і мистецтва, винаходи, раціоналізаторські пропозиції, наукові відкриття); особисті немайнові блага (ім'я, честь, гідність, таємниця листування і т.д.).

Зміст цивільного правовідношення є суб'єктивними правами і обов'язками учасників даного правовідношення.

Суб'єктивне цивільне право — надана суб'єкту законом можливість певної поведінки, а також можливість вимагати відповідної поведінки від іншої особи. Суб'єктивне право нерозривний пов'язано з відповідним йому обов'язком. Так, для здійснення громадянином права приватної власності на житловий будинок необхідно, щоб інші особи були зобов'язані не перешкоджати власнику володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном.

Цивільні правовідносини не виникають, не змінюються і не припиняються самі по собі. Їм винні передувати певні юридичні факти.

Фізичним і юридичним особам притаманні такі суспільно-юридичні властивості: **цивільна правоздатність і цивільна дієздатність**.

Цивільна правоздатність — це здатність мати цивільні права та обов'язки. Вона виникає з моменту народження та припиняється в момент смерті фізичної особи.

Цивільна дієздатність — це здатність своїми діями набувати цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Набуття дієздатності залежить від віку та стану здоров'я. Вона виникає в повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення 18-річного віку.

Правоздатність юридичних осіб називається спеціальною, оскільки встановлюється відповідно до цілей кожної юридичної особи. Дієздатність юридичних осіб виникає одночасно з правоздатністю, а саме в момент державної реєстрації, та припиняється також одночасно - у момент ліквідації юридичної особи і виключення її з державного реєстру.

Держава як суб'єкт цивільних правовідносин діє через органи державної влади.

2.Здійснення цивільних прав.

Згідно з ч. 1 ст. 12 ЦК, особа може на **власний розсуд** як здійснювати своє цивільне право, так і використовувати його частково або не використовувати взагалі.

Здійснення суб'єктивного цивільного права — це реалізація його змісту шляхом вчинення уповноваженою особою дій, які визначають можливість певної поведінки (наприклад, суб'єктивне право особи на будь-яке майно надає їй можливість володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном).

Здійснення суб'єктивного цивільного права базується на принципі *«дозволено все, що не заборонено законом»*. Особа здійснює своє цивільне право вільно, на власний розсуд, у межах, наданих їй актами цивільного законодавства та договором. Водночас при здійсненні своїх прав особа має додержуватися моральних засад суспільства, зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушувати права інших осіб, заподіяти шкоду довкіллю та культурній спадщині, а також зловживання правом в інших формах.

Важливою гарантією здійснення права є презумпція, тобто припущення добросовісності та розумності дій того, хто має це право. Така презумпція діє до того часу, поки інше не буде встановлено рішенням суду. Отже, щодо кожної особи, яка має цивільне право, передбачається, що вона сама здатна визначити призначення цього права, доцільність та характер його здійснення. При цьому "добросовісність" має трактуватися як категорія моральна, що відображає врахування особою інтересів інших учасників цивільних відносин, публічного

інтересу тощо, а «розумність» як категорія інтелектуальна, що передбачає адекватність оцінки особою цінності певного цивільного права, доцільності своїх дій, наслідки здійснення або нездійснення цивільного права.

Цивільний обов'язок — це вимога до суб'єкта цивільного права діяти (або не вчиняти дій), забезпечена можливістю правового примусу до належної поведінки. Як цивільне право описують через тріаду можливостей, так і цивільний обов'язок може бути охарактеризований через аналогічну "тріаду вимог". Вона полягає в тому, що: 1) поведінка зобов'язаної особи окреслена вимогами норми права; 2) поведінка зобов'язаної особи окреслена вимогами уповноважених осіб; 3) поведінка зобов'язаної особи у випадку невиконання цивільного обов'язку забезпечується вимогою (присудом) суду виконати цей обов'язок.

Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальності, які встановлені договором або актами цивільного законодавства.

3.Захист цивільних прав.

Цивільно-правовий захист права власності здійснюється в позовному порядку судом. Порушником права власності може бути будь-яка особа з числа оточуючих власника. Конституція України гарантує всім суб'єктам права власності рівні умови захисту незалежно від форм власності.

Основним способом захисту права власності є пред'явлення двох видів позовів: *віндикаційного і негативного*.

Віндикаційний позов - це право власника вимагати повернення свого майна з чужого незаконного володіння. Власник може витребувати тільки своє майно. Предметом віндикаційного позову є майно, що володіє індивідуально - певними ознаками. Для витребування майна з чужого незаконного володіння важливо знати про те, у добросовісного або несумлінного власника витребується майно. Добросовісним власником признається особа, яка не знала і не повинне було знати про те, що майно придбано у особи, що не має права його відчужувати. У такого власника власник має право витребувати майно лише у випадках, коли воно було загублено власником, або викрадено у нього, або вибуло з володіння іншим шляхом крім волі власника і придбано власником безвідплатно. Несумлінним визнається власник, який знав або повинен був знати про те, що придбає майно у особи, що не має права на відчуження. У несумлінного власника

майно вилучається у будь-якому випадку і передається власнику. Але гроші і цінні папери на пред'явника вилучені бути не можуть.

Наступним речово-правовим способом захисту права власності є **негаторний позов**, який є вимогою власника усунення перешкод в здійсненні права власності, тобто про припинення таких порушень, які не пов'язані з позбавленням права володіння майном. Відповідачем по даному позову є той, хто якимсь чином заважає власнику здійснювати своє право. Відповідальність по цьому позову зводиться до обов'язку порушника припинити неправомірні перешкоди.

Позови про визнання права власності також є одним із способів захисту права власності. Прикладом такого позову є позови про визнання права власності на частину домоволодіння або іншого майна, придбаного за рахунок сумісних засобів суб'єктів, оформленого неналежним чином.

Стаття 16. Захист цивільних прав та інтересів судом

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може *захистити* цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Суд може *відмовити* у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень Цивільного Кодексу України.

4.Відповідальність у цивільному праві.

Вступаючи у цивільно-правові відносини, сторони повинні не тільки виконувати свої обов'язки, але і мати нагоду захищати свої права. Норми цивільного права визначають терміни, протягом яких можна захистити порушене право, звернувшись до суду, арбітражного або третейського суду з позовом. Термін для захисту права за позовом особи, право якого порушено, називається позовною давністю.

Цивільно-правова відповідальність — це покладання на особу, відповідальну за невиконання або неналежне виконання зобов'язання або за порушення іншого, що охороняється законом права, несприятливих майнових наслідків, передбачених правовою нормою або договором.

Цивільне законодавство встановлює *два види* термінів позовної давності: загальні і скорочені.

Загальні терміни позовної давності як для фізичних, так і для юридичних осіб складають 3 роки.

Для окремих видів вимог встановлюються скорочені терміни позовної давності — **6 місяців**. Такий термін діє для позовів: про стягнення неустойки (штрафу, пені); про недоліки проданих речей; про недоліки виконаної роботи. Скорочений термін позовної давності в один рік встановлюється відносно вимог про спростування тверджень, які принижують честь, гідність або ділову репутацію, відомостей, що не відповідають дійсності. Перебіг терміну позовної давності починається з дня виникнення права на позов, тобто з дня, коли особа взнала або повинне було дізнатися про порушення свого права.

Порушення зобов'язання може виступати або у вигляді невиконання зобов'язання, або у вигляді неналежного виконання. Підставами виникнення відповідальності є неправомірні дії боржника, пов'язані з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання.

Як загальна форма відповідальності виступає обов'язок боржника відшкодувати збитки, викликані невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання. Для залучення боржника до цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування збитку необхідно, щоб порушення зобов'язання дійсно спричинило за собою настання у кредитора збитків.

Під збитками відповідно до закону розуміються витрати, проведені кредитором, втрата або пошкодження його майна, а також не одержана ним вигода, яку кредитор одержав би, якби зобов'язання було виконано боржником належним чином.

Для стягнення збитків кредитор повинен довести:

- факт порушення зобов'язання;
- наявність причинного зв'язку між допущеним порушенням і виниклими збитками;
- розмір необхідних збитків.

У разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання як міра відповідальності застосовується неустойка (штраф, пеня), яка може бути передбачена законом або договором.